

KRÓL RZECZYPOSPOLITEJ JAKO ZWIERZCHNIK LENNY

Słowa kluczowe: Król, Rzeczpospolita, stosunki lenne, lenna, zwierzchnictwo lenne

Keywords: King, Commonwealth, feudal relations, fiefs, fiefs superiority

Schlüsselworte: König, Königliche Republik, Lehnswesen, Lehen, Lehensshohheit

Zwierzchność króla Rzeczypospolitej nad lennami była jego prerogatywą. Wywodziła się ona z dawnej tradycji, w której zwierzchnictwo lenne znajdowało się pośród wielu innych praw zaliczanych do suwerenności monarszej, pojmowanej jako suma uprawnień¹. To tradycyjne rozumienie suwerenności, właściwe dla epoki wcześniejszej², zanim stało się zasadniczą cechą władzy państwowej³, odpowiadało jednocześnie źródłom pochodzenia stosunków lennych, wywodzących się przecież z czasów, kiedy relacje władzy oparte były na więzach osobowych. Zastosowanie tego instrumentu prawnego, regulującego pierwotnie osobowe stosunki władzy, nie objęło, czy też nie rozszerzyło się w Polsce w zakresie stosunków prywatnych. Te bowiem, chociaż zewnętrznie podobne do rozwiązań mających miejsce w tradycji zachodniej, przebiegały jednak na terenie Europy Środkowej na innych zasadach,

* Prof. nadzw. dr hab. Dariusz Makiłła – wykładowca Wydziału Prawa i Administracji w Wyższej Szkole Finansów i Zarządzania w Warszawie.

¹ J. Baszkiewicz, *Państwo suwerenne w feudalnej doktrynie politycznej do początków XIV w.*, Warszawa 1964, s. 274–282; W. Ullmann, *Zur Entwicklung der Souveränitätsbegriffes im Spätmittelalter*, w: *Festschrift Nikolaus Grass zum 60. Geburtstag dargebracht von Fachgenossen, Freunden und Schülern*, Hrsg. von Louis Carlen und Fritz Steinegger, Bd. 1, Innsbruck 1974, s. 9–27; G. Post, *Status regis, Lestat du roi in the Statute of York*, w: *Studies in Medieval Legal Thought. Public Law and the State, 1100–1322*, Princeton 1964, s. 368–414.

² H. Quaritsch, *Souveränität. Entstehung und Entwicklung des Begriffs in Frankreich und Deutschland vom 13. Jahrhundert bis 1806*, Berlin 1986, s. 13–38. W takim rozumieniu byli suwerenami niewątpliwie władcy polscy. J. Dąbrowski, *Kazimierz Wielki, twórca Korony Królestwa Polskiego*, Wrocław 1964, s. 60–62, 89–90; W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980, s. 12–19.

³ H. Quaritsch, *Staat und Souveränität*, Bd. 1: *Die Grundlagen*, Frankfurt a. M. 1970, s. 36–43, 251–505; J. Dennert, *Ursprung und Begriff der Souveränität*, Stuttgart 1964, s. 56–114; D. Willoweit, *Rechtsgrundlagen der Territorialgewalt. Landesobrigkeit, Herrschaftsrechte und Territorium in der Rechtswissenschaft der Neuzeit*, Köln 1975, s. 121–184.

prowadząc do powstania w większości stosunków alodialnych⁴. Stosunki lenne znalazły jednak zastosowanie na ziemiach polskich przede wszystkim w relacjach publicznoprawnych. W tym też zakresie odnaleźć je można począwszy od XIII w. w odniesieniu do książąt śląskich, a od XIV w. mazowieckich, uznających zwierzchność królów czeskich⁵.

Zastosowanie stosunków lennych w praktyce politycznej królów polskich nastąpiło w pełni w połowie XIV w. Zastąpiły one stosunki istniejące często w momencie kształtowania się ponownie Królestwa Polskiego po 1295 r., które objęło swoim oddziaływaniem liczne terytoria powiązane z Polską, czy też w niej istniejące na zasadach, jak je określano, bezumownych⁶. Niezależnie od okoliczności, sytuacje, w których posłużono się stosunkiem lennym były z reguły wynikiem przewagi władców polskich wobec władców sąsiednich, ale także osób władających dobrami ziemskimi, które uznały zwierzchność, czy też poddawały się zwierzchności króla polskiego⁷. Monarcha, wykorzystując w pełni swoje uprawnienia, wynikające z osobistego jeszcze wówczas charakteru władzy, pomimo kształtującej się publicznoprawnej koncepcji Korony Królestwa Polskiego⁸, stanowił i wykonywał jeszcze w XIV w. zwierzchnictwo lenne osobiście. W ustanawianiu stosunków lennych posługiwano się pełnym bogactwem sytuacji oraz środków, które pomimo często licznych podobieństw prawnych czy instytucjonalnych, w swej treści mogło przybierać różne kształty, w zależności od potrzeb. Powstawały więc różne kręgi i stopnie zależności wyrażające się treścią, ale także formą, których stan, a zwłaszcza okres ich istnienia, czy też trwałości, bywał zmienny⁹. Pewne terytoria lenne zostawały włączone na trwałe w ciąg XV w. do Korony Polskiej, stając się po inkorporacji jej własnymi jednostkami administracyjnymi¹⁰, niektóre były zwierzchnościami przejściowymi,

⁴ S. Gawlas, *Dlaczego w Polsce nie było feudalizmu lennego?*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, T. 58, 1998, s. 101–124.

⁵ J. Baszkiewicz, *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku*, Warszawa 1954, s. 204–207; E. Małczyńska, *Książęce lenno mazowieckie (1351–1526)*, Lwów 1929, s. 21–38.

⁶ O. Balzer, *Królestwo Polskie 1295–1370*, Lwów 1920, t. 3, s. 169.

⁷ Przede wszystkim nabytki na pograniczu pomorskim i brandenburskim, Santok, Czaplinek, Drawsko. Zob.: A. Czacharowski, *Santok i Drezdenko w drugiej połowie XIV wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika”, Historia 2, 1966, s. 107–116; U. Dymaczewska, Z. Hołowińska, *Z dziejów Santoka i kasztelanii santockiej*, Poznań 1961; A. Nowakowski, *Przylączenie Drahimia do Polski w 1368 r.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Warszawskiego, Filia w Białymstoku”, Prace Historyczne, t. 10, 1991, s. 5–16; Tenże, *Status Drahimia w przedrozbiorowej Polsce*, „Przegląd Zachodniopomorski”, R. 6, 1991, z. 3, s. 5–24.

⁸ J. Dąbrowski, *Korona Królestwa Polskiego w XIV wieku. Studium z dziejów rozwoju polskiej monarchii stanowej*, Wrocław 1956, s. 48–146.

⁹ A. Prochaska, *Holdy mazowieckie 1386–1430*, Kraków 1904, s. 1–56; E. Małczyńska, *Książęce lenno*, s. 49–133; A. Vetulani, *Lenno pruskie. Od traktatu krakowskiego do śmierci księcia Albrechta 1525–1568. Studium historyczno-prawne*, Kraków 1930, s. 1–60.

¹⁰ M. Chudzyński, *Ziemia gostynińska za panowania książąt mazowieckich*, „Notatki Płockie”, R. 14, 1969, nr 4, s. 26–33; A. Świeżawski, *Wcielenie ziemi rawskiej, gostynińskiej i bełskiej do Korony (1462)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, Ser. I, Nauki Humanistyczno-Społeczne, 1962, z. 27, s. 35–45; Tenże: *Wcielenie ziemi sochaczewskiej do Korony (1476 r.)*, „Przegląd Historyczny”, t. 67, 1976, z. 3, s. 357–368 (dalej: PH); Tenże, *Spór o sukcesję mazowiecką 1462–1468*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne,

jak księstwo słujskie¹¹ czy Mołdawia za panowania króla Kazimierza Jagiellończyka (1485)¹². Inne z kolei, stanowiąc element porządkowania stosunków miejscowych, były formami przejściowymi, wyrastającymi z dawnego często namiestnictwa bądź stanowiły nadania, względnie uposażenia członków szeroko pojmowanej dynastii panującej (Bełz, Podole, Wołyń), których poddawano w ten sposób kontroli zwierzchnika¹³. W takich sytuacjach, przestawały być one terytoriami odrębnym, związanymi jedynie z Koroną, których stosunek do niej regulowały zmodyfikowane do aktualnych potrzeb reguły prawa lennego. Stawały się natomiast – przy zachowaniu nadal prawa lennego, jako instrumentu regulującego wzajemne stosunki – częściami składowymi Korony, chociaż nie poddanymi jeszcze pełnej inkorporacji. W większości jednak stosunek lenny, jak dowodziła praktyka, poprzedzał inkorporację, która następowała w momencie wygaśnięcia takiego stosunku wskutek zejścia lennika. Rzadkie były przypadki odebrania lenna, chociaż się to zdarzało, zwłaszcza na południowo-wschodnim krańcu Korony, nie wspominając o Wielkim Księstwie Litewskim, pozostającym w związku z Koroną w różnych okresowo formach (co uzasadnia tę uwagę), w którym zwłaszcza za rządów księcia Witolda na przełomie XIV i początku XV w. uporządkowano terytoria wchodzące w skład Księstwa na podobieństwo stosunków lennych¹⁴. Stosunki lenne stosowane były więc w warunkach polskich w XIV i XV stuleciu już jako instrument zdecydowanie publicznoprawny. Regulował on relacje króla polskiego, którego pozycja w końcu XIV i początku XV w. uległa w ustroju politycznym zmianie¹⁵, oraz Korony Polskiej wobec terytoriów i ich zwierzchników na zasadzie jednak podległości, chociaż formy oraz charakter powstałych związków mogły być prawnie złożone i trudne politycznie, czego

z. 72, Łódź 1970, s. 19–34; S. Russocki, *Państwowość książeckiego Mazowsza. XIII – XVI wiek*, [w:] *Polska w okresie rozdrobnienia feudalnego*, red. H. Łowmiański, Wrocław 1973, s. 71–97; S. Russocki, *Państwowość książeckiego Mazowsza. XIII–XVI wiek*, w: *Polska w okresie rozdrobnienia feudalnego*, red. H. Łowmiański, Wrocław 1973, s. 71–97; B. Sobol, *Zarys podstawowych zmian podziałów terytorialnych i administracyjnych w dziejach Mazowsza*, „Ziemia Mazowiecka”, 1959, nr 4, s. 7–17.

¹¹ Wskazuje się też na inne stosunki lenne, które mniej lub bardziej wiązały Koronę. Zob. G. Labuda, *W sprawie lenna słujskiego*, „Roczniki Historyczne”, R. 17, 1948, z. 1, s. 179–195 (dalej: *RH*); A. Nowakowski, *Księstwo słujskie lennem polskim w XIV–XV stuleciu*, „Przegląd Zachodniopomorski”, R. 3, 1988, z. 4, s. 7–28.

¹² *Casimiro Stephanus Palatinus Moldaviae praestat homagium uiramentum anno 1485, Volumina legum*, Wyd. J. Ohryzko, t. 1, Petersburg 1859, s. 109–110 (dalej: *VL*). Zob.: A. Vetulani, *Lenno pruskie*, s. 16, 29–31. I. Czamańska, *Mołdawia i Wołoszczyzna w stosunkach polsko-tureckich XV–XVII wieku*, „Balkanica Posnaniensia”. Acta et Studia, t. 4, 1989, s. 301–312; Tejże, *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań 1996.

¹³ O. Halecki, *Dzieje unii jagiellońskiej*, t. 1, Kraków 1919, s. 90–92, 127–128, 146–148, 174–176; A. Świeżawski, *Nadanie ziemi bełskiej Siemowitowi IV, PH*, t. 72, 1981, z. 2, s. 269–287; E. Maleczyńska, *Książę lenno*, s. 19–48.

¹⁴ O. Halecki, *Dzieje unii jagiellońskiej*, t. 1, Kraków 1919, s. 163–164.

¹⁵ W. Knoppek, *Zmiany w układzie sił politycznych w Polsce w drugiej połowie XV wieku i ich związek z genezą dwuizbowego sejmu*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. 7, 1955, z. 1, s. 55–95 (dalej: *CPH*); K. Górski, *Rządy wewnętrzne Kazimierza Jagiellończyka w Koronie*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 66, 1959, s. 726–756 (dalej: *KH*); D. Makiłła, *Artykuły henrykowskie (1573–1576). Geneza – Obowiązkiwanie – Stosowanie. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 2012, s. 121–132.

przykładem był stosunek wielkiego mistrza krzyżackiego wobec króla i Korony Polskiej po pokoju toruńskim w 1466 r.¹⁶

Szczególnego znaczenia lenna i stosunki lenne nabrały po 1569 r., kiedy po unii lubelskiej związek państwowy Polski z Litwą uległ przekształceniu, prowadząc do powstania odrębnego podmiotu, jakim była Rzeczpospolita¹⁷. Dodatkowo w związku z bezkrólewiem, powstałym w 1572 r., ustrój Rzeczypospolitej określono w formie ustawy zasadniczej, jaką były *Artykuły henrykowskie* z lat 1573–1576¹⁸. Dotyczyło to również pozycji władcy Rzeczypospolitej, jako zwierzchnika lennego, która znalazła po 1573 r. swoje nowe uzasadnienie prawne. Niewątpliwie, aż do tego momentu władza królewska w Polsce, podobnie zresztą, jak w całej Europie, oparta była bardziej na tradycji, którą respektowano¹⁹, chociaż już modyfikowanej ustawodawstwem powszechnym²⁰. Zwłaszcza jej pochodzenie i zakres – przy czym nie chodzi zresztą o treść samych tylko prerogatyw, ale przede wszystkim o sposób i zasięg ich funkcjonowania – pozostała nieustalona i nieuregulowana²¹.

¹⁶ M. Biskup, *Zagadnienie ważności i interpretacji traktatu toruńskiego 1466 r.*, KH, R. 49, 1962, z. 2, s. 295–332; Tenże: *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV wieku*, Warszawa 1959, s. 278–331; Zob. także polemicznie: E. Weise, *Die staatsrechtlichen Grundlagen des zweiten Thorner Friedens und die Grenzen seiner Rechtmässigkeit*, „Zeitschrift für Ostforschung”, Jg. 3, 1954, z. 1, s. 1–25; S. Dolezel, *Der zweite Thorner Frieden [1466] in der polnischen und preussischen politischen Argumentation des 16. Jahrhunderts*, ACr, t. 7, 1975, s. 265–273; W. Hejnosz, *Prawnopństwowy stosunek Prus do Korony w świetle aktu inkorporacyjnego z r. 1454*, „Przegląd Zachodni”, nr 7/8, s. 307–330; Tenże: *Traktat toruński z 1466 r. i jego prawnopolityczne znaczenie*, „Zapiski Historyczne”, t. 31, 1966, z. 3, s. 91–108 (dalej: ZH); K. Górski, *Późny feudalizm, próba definicji*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 128, 1982, Historia 18, s. 5–10; A. Szweđa, „Princeps et consiliarius Regni Poloniae”. *Król i wielki mistrz w latach 1466–1497*, w: *Od traktatu kaliskiego do pokoju oliwskiego. Polsko-krzyżacko-pruskie stosunki dyplomatyczne w latach 1343–1660*, Warszawa 2014, s. 241–258; D. Makiłła, *Status prawno-polityczny Prus Krzyżackich wobec Korony po 1466 r.*, w: *Polska i ziemie pruskie po pokoju toruńskim (1466 r.). Skutki i znaczenie dla ziem pruskich*, red. D. Makiłła, Warszawa 2017, s. 17–28.

¹⁷ *Przywilej około Unii Wielkiego Xięstwa Litewskiego z Koroną, na Walnym Seymie lubelskim, od Panow rad duchownych y świeckich, y posłow ziemskich roku pańskiego 1569 uchwalony*, VL II, s. 87–92. Okoliczności negocjacji, które doprowadziły do zawarcia unii oraz jej ocena zob.: O. Halecki, *Dzieje unii jagiellońskiej*, Kraków, t. 2, 1920, s. 248–353. Zob. teksty porozumień polsko-litewskich: S. Kutrzeba, W. Semkowicz, *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*, Kraków 1932, nr 1, s. 2; S. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, [w:] *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa 1914, s. 447–658; J. Bardach, *Krewa i Lublin. Z problemów unii polsko-litewskiej*, [w:] *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa 1970; Tenże, *Unia polsko-litewska – jej treści i dziedzictwo*, [w:] *Symbole historico-iudicæ Lodzienses Iulio Bardach dedicate*, red. Z. Rymaszewski, Łódź 1997, s. 17–26; L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. 1, 1377–1499, Warszawa 1930, s. 30–39.

¹⁸ D. Makiłła, *Artykuły henrykowskie*, s. 122–167.

¹⁹ H. Olszewski, *Ustrój polityczny Rzeczypospolitej*, w: *Polska XVII wieku. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. B. Leśniodorski, Warszawa 1969, s. 52–83.

²⁰ D. Makiłła, *Król w prawie ustrojowym Rzeczypospolitej po 1573 r. Próba systematyki*, w: *Nad społeczeństwem staropolskim*, t. 1. *Kultura – Instytucje – Gospodarka w XVI–XVIII stuleciu*, pod red. K. Łopateckiego i W. Walczaka, Białystok 2007, s. 23–34.

²¹ A. Sucheni-Grabowska, *Obowiązki i prawa królów polskich w opiniach pisarzy Odrodzenia*, [w:] *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, red. A. Sucheni-Grabowska, M. Żaryn, Warszawa 1994, s. 55.

Po 1573–1576 r. król znalazł swoje formalnie określone miejsce w ustroju politycznym²², zaś źródłem jego władzy był wybór powszechny, ustanawiający go głową państwa. Pomimo zmian w stosunkach wewnętrznych o charakterze ustrojowym, stał się król jednocześnie jego niezbędnym zwornikiem, reprezentującym na zewnątrz Majestat Rzeczypospolitej, ale także wykonującym w Rzeczypospolitej władzę zwierzchnią w szerokim zakresie²³, włączoną wyraźnie do sfery prawa publicznego.

W prawie publicznym Rzeczypospolitej, a więc w normach dotyczących instytucji władzy państwowej, ich ustanawiania oraz ich wzajemnych relacji, obejmującym normy odnoszące się do ustroju państwa, zawierającym w sobie również prawa, których materią było funkcjonowanie w ogóle państwa oraz całej sfery majestatu i autorytetu władz państwowych, król był instytucją posiadającą w systemie politycznym królestwa wyjątkową pozycję²⁴. Widoczne było to także w odniesieniu do zwierzchnictwa lennego. Lenna były formalnie ustanawiane w przeszłości bezpośrednio przez króla, chociaż dokonującego tych aktów, jako zwierzchnik Królestwa. Wyrazem tego była tytułatura, zawarta w przywilejach lennych, wydawanych przez króla dla poszczególnych terytoriów. Podobnie było z ceremoniałem stosowanym dla odzwierciedlenia wwiązania w lenno, co jednak również podlegało ewolucji²⁵. Po 1572 r., wskutek zejścia króla Zygmunta Augusta, przedstawiciela dynastii, uznawanej w zasadzie za własną, której z tego powodu przyznawano szczególną pozycję²⁶, lenna króla i Korony stały się faktycznie, ale także *de iure* dziedzictwem Rzeczypospolitej. W tym ujęciu sfera praw odnoszących się do stosunków lennych – chociaż nie wolnych niekiedy od sformułowań właściwych dla prawa prywatnego, skąd brało ono poniekąd swój początek, wtedy kiedy prawo o podobnym charakterze było dominującym regulatorem wszelkich stosunków – wchodziła niewątpliwie w zakres prawa publicznego. Próby wyjaśnienia w tym okresie pozycji władcy jako zwierzchnika lennego były dokonywane zarówno w przywilejach lennych, ale także w innych zasobach prawa publicznego, do których zaliczały się począwszy od XVI w. przede wszystkim konstytucje sejmowe, podejmujące próby uregulowania różnych sytuacji, pojawiających się w stosunkach lennych. Była w tym zakresie pewna stałość, chociaż nie miały na nią wpływu regulacje, dotyczące poszczególnych stosunków lennych, opartych na wzorcach, ukształtowanych w tradycji, różniące się jedynie szczegółami. Król, niezależnie od swojego ustrojowego stanowiska, którego konstytucyjne podstawy określone zostały, jak wiadomo, po 1573–1576 r., poddany został wyraźnym ustrojowym i politycznym zmianom. Jego uprawnienia, jako *rex soli* systematycznie malały, chociaż był to proces rozciągnięty na dzie-

²² D. Makiła, *Artykuły henrykowskie (1573–1576). Zakres wprowadzanych zmian w ustroju Rzeczypospolitej oraz ich ocena*, w: *Rok 1573. Dokonania przodków sprzed 440 lat*, red. J. Dziegielewska, K. Koehler, D. Muszytowska, Warszawa 2014, s. 159–162.

²³ D. Makiła, *Artykuły henrykowskie*, s. 229–292.

²⁴ D. Makiła, *Król w prawie ustrojowym*, s. 26–27.

²⁵ M. Swobodziński, *Okoliczności i znaczenie ostatniego aktu renowacji inwestytury w Prusach Książęcych w lutym 1649 roku*, w: *Od traktatu kaliskiego do pokoju oliwskiego. Polsko-krzyżacko-pruskie stosunki dyplomatyczne w latach 1343–1660*, Warszawa 2014, s. 325–332.

²⁶ K. Grzybowski, *Teoria reprezentacji w Polsce w epoce Odrodzenia*, Warszawa 1959, s. 91–102, 121–217.

siątki lat²⁷. W stosunku do terytoriów lennych, z których jako jedyne i konkretne pozostały Prusy Książęce²⁸, Kurlandia²⁹, Łębork i Bytów³⁰, król zachowywał władzę zwierzchnią, ale przede wszystkim już jako przedstawiciel Rzeczypospolitej. To zmodyfikowane stanowisko nie oznaczało pozbawienia monarchy możliwości podejmowania decyzji w sprawach lennych. Wiele z nich jednak, zwłaszcza w zakresie przeniesienia lenna, względnie modyfikowania stosunku lennego, wymagało zatwierdzenia przez Sejm³¹. Niezależnie od swojej zmieniającej się pozycji, będącej czasem wypadkową nie tyle norm prawnych, ale praktycznej jego siły i znaczenia w całości systemu politycznego Rzeczypospolitej, król pozostawał nadal – zgodnie zresztą z treścią dawno ustalonych i ciągle obowiązujących postanowień poszczególnych przywilejów lennych – zdolnym, z racji swoich zwierzchnich uprawnień, do rozstrzygnięcia spraw, dotyczących lenna. Dokonywał

²⁷ H. Olszewski, *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii (1652–1763). Prawo – praktyka – teoria – programy*, Poznań 1966, s. 127.

²⁸ *Corpus iuris Polonici III*, wyd. O. Balzer, Kraków 1906. Nr 46–49, s. 144–178; S. i H. Dolezel, *Die Staatsverträge des Herzogtums Preussen*, Tl. 1: *Polen und Litauen. Verträge und Belehensurkunden 1525–1657/58*, Köln 1971, Nr 1–4, s. 14–44; Z. Wojciechowski, *Zygmunt Stary (1506–1548)*, Warszawa 1946, s. 91–108, 158–172; M. Biskup, *Geneza i znaczenie holdu pruskiego 1525 r.*, *KMW* 1975, z. 4, s. 407–424; K. Piwarski, *Holdy pruskie 1525–1740*, *RH*, 1953, 21, s. 152–157; W. Pocięcha, *Geneza holdu pruskiego*, Gdynia 1937, s. 1 i n., zwł. 133–142; A. Vetulani, *Lenno pruskie*, s. 1–122; S. Dolezel, *Das preussisch-polnische Lehensverhältnis unter Herzog Albrecht von Preussen (1525–1568)*, Köln 1967, s. 15 i n., zwł. 15–31.

²⁹ Kurlandia została utworzona w 1561 r. początkowo jako lenno króla Zygmunta Augusta i Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Pacta Subiectionis inter Sigismundum Augustum Regem Poloniae, et Gothardum Magistrum Ordinis Theutonici – 28. Novembris 1561*, w: M. Dogiel (ed.), *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, Vol. 5, Wilno 1749, s. 238–243 (dalej: *Dogiel V*). W unii lubelskiej została Kurlandia połączona związkami z powstałą Rzeczpospolitą. *Incorporatio Ducatus Curlandiae et Semigaliae cum Regno Poloniae, Anno 1569, VL II*, s. 106–107. Po interwencji królewskiej w 1616 r. została wydana nowa regulacja ustrojowa dla Kurlandii *Formula Regiminis Ducatus Curlandiae ac Semigaliae, Anno Domini 1617 promulgata, VL VI*, s. 264–268. E. Oberländer, *Księstwo Kurlandii jako rzeczpospolita szlachecka (1561–1795)*, *CPH*, t. 45, 1993, z. 1–2, s. 269–281; M. Hübner, *Herzog und Landschaft: Die Verfassung im Herzogtum Kurland bis 1617*, w: *Das Herzogtum Kurland 1561–1795. Verfassung-Wirtschaft-Gesellschaft*, Hrsg. v. E. Oberländer, I. Misāns, Lüneburg 1993, s. 29–55; A. Bues, *Das Herzogtum Kurland und der Norden der polnisch-litauischen Adelsrepublik im 16. und 17. Jahrhundert. Möglichkeiten von Integration und Autonomie*, Giessen 201, s. 148–174.

³⁰ Łębork i Bytów, dwa pruskie okręgi, znajdowały się w l. 1455–1637 za zgodą króla polskiego we władaniu książąt pomorskich, które w 1526 r. przekształcono w lenno. Do Polski powróciły w 1637 r. w związku wymarciem książąt pomorskich. W. Kosuś, *Władztwo Polski nad Łęborkiem i Bytowem. Studium historyczno-prawne*, Wrocław 1954, s. 17–48, 66–122. Oddanie Łęborka i Bytowa w lenno elektorowi brandenburskiemu Fryderykowi Wilhelmu nastąpiło w traktacie bydgoskim z 6 listopada 1657 r. Geheime Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin – Dahlem, Staatsverträge Polen, Nr. 2 (M) (dalej: *GSTA PK*); M. Dogiel, *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, Vol. 4, Wilno 1764, Nr 329, (dalej: *Dogiel IV*); s. 494; Th. von Moerner (Hg.), *Kurbrandenburgs Staatsverträge 1600–1700*, Berlin 1867, Nr. 121c (dalej: *Moerner*); *Dolezel*, Nr 42, s. 201; A. Kamińska-Linderska, *Między Polską a Brandenburgią. Sprawa lenna łęborsko-bytowskiego w drugiej połowie XVII w.*, Wrocław 1966, s. 11n

³¹ *De Feudo Ducatus Prussiae*, *Dolezel*, Nr 26, s. 119–132; Nr 27, s. 133–136; B. Janiszewska-Mincer, F. Mincer, *Rzeczpospolita Polska a Prusy Książęce w latach 1598–1621. Sprawa sukcesji brandenburskiej*, Warszawa 1988, s. 180–189.

tego król w postaci wewnętrznych ingerencji³² bądź interwencji³³ w sprawy wewnętrzne lenn, sprawując również władzę sądową w sprawach odnoszących się do lenna, bądź pochodzących z lenna³⁴. Jednocześnie mógł król być opiekunem, obrońcą lenna – do czego był zobowiązany – ale także protektorem religijnym³⁵. W pewnych sytuacjach, będąc zwierzchnikiem lennym, decydował król o zniesieniu stosunku lennego, jak miało to miejsce wobec Prus Książęcych w 1657 r., gdy w warunkach wojny ze Szwedami, zawarto pokój z lennikiem pruskim, którym był elektor brandenburski Fryderyk Wilhelm, będący wówczas w stanie wojny z Rzeczypospolitą, zastępując podległość lenną, z której go w traktacie pokojowym zwolniono, sojuszem wojskowym (traktatem w Welawie z 19 września 1657 r.)³⁶. W tych samych okolicznościach, król negocjując z dworem brandenburskim warunki wycofania się Brandenburgii z wojny przeciwko Polsce i przejścia jej na stronę koalicji walczącej ze Szwedami, jako jeden z elementów ceny za tę polityczną konwersję zgodził się na ustanowienia dla elektora lenna na powiatach łębskim i bytowskim. Dokonał tego król samodzielnie w traktacie bydgoskim

³² W okresie od 1575–1618 strona polska, w celu ułatwienia sobie wykonywania zwierzchności nad księstwem, wprowadziła kuratelę nad niesprawnym psychicznie księciem Albrechtem Fryderykiem, synem Albrechta. Ustanowienie kurateli na czas choroby księcia (w zasadzie dożywotnio), nie oznaczało jeszcze modyfikacji stosunku lennego, ale było czynnością polityczną. Jej wykonanie, które powierzone zostało w 1577 r. początkowo najbliższemu krewnemu księcia, jego kuzynowi z linii frankońskiej, bratankowi Albrechta, księciu Jerzemu Fryderykowi (*Dolezel*, Nr 17, s. 84–88; Nr 19, s. 93–95), a po jego śmierci w 1603 r. zostało przekazane elektorowi brandenburskiemu, w pierw Joachimowi Fryderykowi (w latach 1605–1608 zob.: *Dolezel*, Nr 21, s. 101–106; Nr 22, s. 107–108; Nr 23, s. 109–112;), a następnie Janowi Zygmuntowi (1609–1618 zob. *Dolezel*, Nr 24, s. 114–115; Nr 25, s. 116–117).

³³ Zob. wysłanie komisji królewskich do Prus książęcych w l. 1566–1568. *Sprawy Prus Książęcych za Zygmunta Augusta w r. 1566–1568. Dyaryusz trzykrotnego poselstwa komisarzy królewskich*, Wydał i wstępem historycznym objaśnił Adolf Pawński, Warszawa 1879; A. Vetulani, *Lenno pruskie. Od traktatu krakowskiego do śmierci księcia Albrechta 1525–1568. Studium historyczno-prawne*, Kraków 1930, s. 262–318; S. Dolezel, *Das preußisch-polnische Lehnsverhältnis unter Herzog Albrecht von Preußen (1525–1568)*, Köln 1967, s. 154–178; J. Małek, *Geneza sejmu 1566 r. w Prusach Książęcych*, KMW 1961, nr 4, s. 497–527; Tenże: *Proces kryminalny nowych radców w Knipawie-Królewcu 1566 r.*, KMW, 1963, nr 2, s. 181–232. Podobne działania zostały podjęte w Kurlandii w l. 1616–1617 r. wskutek nadużyć władzy książęcej. E. Oberländer, *Księstwo Kurlandii*, s. 277–278.

³⁴ M. Woźniakowa, *Sąd Asesorski koronny. 1537–1795. Jego organizacja, funkcjonowanie i rola w dziejach prawa chełmińskiego i magdeburskiego w Polsce*, Warszawa 1990, s. 25.

³⁵ Podczas hołdu lennego, złożonego przez księcia Albrechta Fryderyka w 1569 r., król Zygmunt August w uzupełnieniach i wyjaśnieniach do umów lennych, zatwierdził wyznaczenie augsburskie jako panujące w Prusach Książęcych. 19 lipca 1569 r. *Dolezel*, Nr 16, s. 81–82.

³⁶ GStA PK, Staatsverträge Polen, Nr. 1b (M); *Dogiel IV*, Nr 327–328, s. 486–493; Moerner, Nr. 121a, 121b; S. Pufendorf, *De rebus gestis Friderici Wilhelmi Magni Electoris Brandenburgici commentariorum libri 19*, Berlin 1695, 6, & 78–79 (dalej: Pufendorf, F.V.); *Dolezel*, Nr 40–41, s. 184–196. L. Kubala, *Wojna brandenburska i najazd Rakocznego w roku 1656 i 1657*, Lwów b.r., s. 234–261; D. Makiła, *Między Welawą a Królewcem 1657–1701. Geneza królestwa w Prusach (Königtum in Preußen). Studium historyczno-prawne*, Toruń 1998, S. 56–124; Tenże: *Traktat welawski z 19 IX 1657 r. – dzieło pomyłki czy zdrady? Uwagi na tle historii dyplomacji polskiej w czasach Drugiej Wojny Północnej (1654–1667)*, [w:] *Historia Integra. Księga Pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin Prof. Stanisława Salmonowicza*, Toruń 2001, s. 387–402; Tenże, *Zniesienie hołdu pruskiego. Uwolnienie Prus Książęcych z podległości lennej wobec Rzeczypospolitej*

z 6 listopada 1657 r.³⁷, kiedy unikając ich odstąpienia elektorowi, uczynił te inkorporowane w 1637 r. do Rzeczypospolitej powiaty³⁸ przedmiotem politycznego przetargu³⁹. Zgodę Rzeczypospolitej na te działania królewskie uzyskano poniekąd podstępnie, kiedy w czasie sejmu w 1658 r., zwołanego podczas trwającej ciągle wojny ze Szwecją, a w obliczu zbliżającej się konieczności rozprawy zbrojnej z Moskwą, sprawę ustępstw wobec elektora, dotyczących zarówno lenna pruskiego, jak i łęborsko-bytowskiego, ale także innych, jak chociażby ustąpienia Elbląga oraz zastawu starostwa drahimskiego, kryjących się pod nazwą niezbędnego sojuszu, załatwiono przyjęciem konstytucji, w której sumarycznie i ogólnie przyjęto oraz aprobowano wszelkie pakta zawarte z elektorem w roku poprzednim⁴⁰. Dopiero z czasem, zarówno sprawy pruskie, a zwłaszcza łęborsko-bytowskie, stały się przedmiotem żywszego zainteresowania szlachty, podnoszącej ich problemy na sejmikach i sejmach, zwłaszcza, kiedy bieg spraw z nimi związanych, stawał się przyczyną skarg miejscowej ludności, odwołującej się Rzeczypospolitej, jako zwierzchnika lennego⁴¹.

w latach 1657–1658, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 23, 2016, s. 139–151; R.I. Frost, *After the Deluge. Poland-Lithuania and the Second Northern War 1655–1660*, Cambridge 1993, s. 97–105; J. Wijaczka, *Traktat welawsko-bydgoski – próba oceny*, w: J. Muszyńska, J. Wijaczka (Red.), *Rzeczpospolita w latach Potopu*, Kielce 1996, s. 49–74; Tenże: *Sukces czy klęska? Traktat welawski-bydgoski z 1657 roku*, *ZH*, t. 57, 2007, z. 4, s. 7–20; B. Wachowiak, *Polsko-brandenburski traktat w Welawie w 1657 roku. Geneza, postanowienia i następstwa*, w: „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, Nr 234, Szczecińskie Studia Historyczne Nr 11, 1998, s. 13–29.

³⁷ GStA PK, Staatsverträge Polen, Nr 2–5 (M); *Dogiel*, IV, Nr 329–333, s. 493–498; *Pufendorf*, F.V., 6, & 80–82; *Moerner*, 121c-121f; *Dolezel*, Nr 42–46, s. 198–211.

³⁸ Konstytucja z 1641 r. *Ordynacya Powiatow, Lemburskiego, y Bytowskiego*, *VL IV*, s. 11.

³⁹ Jako podstawą roszczeń do lenna posłużono się tytułem dziedzica książąt pomorskim, którym był Fryderyk Wilhelm. A. Kamińska-Linderska, *Między Polską a Brandenburgią*, s. 14–15; B. Szymczak, *Stosunki Rzeczypospolitej z Brandenburgią i Prusami książęcymi w latach 1648–1658 w opinii i działaniach szlachty koronnej*, Warszawa 2002, s. 237–256;

⁴⁰ *Pacta perpetui faederis za medycyną Cesarza Imci Chrześcijańskiego, a Panow Rad przy boku naszym będących konsensem, dnia 17 września w blisko przeszłym roku 1657 przez Komissarzy nasze (...) z Komissarzami Kurfirsa Imci Brandenburskiego, naszym, y całej Rzeczyp: imieniem uczynione y zawarte, y potem w Bydgoszczy Dnia 6 listopada w tymże roku z dokładnymi w punktach do Nas odesłanych, postanowieniem ratyfikowane, y zobopolnie poprzysiężone, autoritate praesentis Conventus, za jednostayną zgodą Wszech Stanow, we wszystkich punktach, klauzulach, paragrafach, artykułach approbujemy, y aby we wszystkich całej y nienaruszone zachowane, y wczym ieszcze dalszey eksekucyi potrzebują do skutku integre przywiedzione były, vigore praesentis Conventus postanawiamy y restitutionem dobr tym, którym vigore eorundem pactorum należą, podług skryptu ad archiwum danego, który powagą tego Seymu approbujemy eademque fide publica assekuruemy. Aprobacya pactorum z kurfisztem Imcią Brandenburskim*, *VL IV*, s. 239; L. Kubala, *Wojny duńskie i pokój oliwski 1657–1660*, Lwów 1922, s. 69–71, 75–76. B. Szymczak, *Stosunki Rzeczypospolitej z Brandenburgią i Prusami książęcymi w latach 1648–1658 w opinii i działaniach szlachty koronnej*, Warszawa 2002, s. 257–281; A. Kamiński, *Polska a Brandenburgia – Prusy*, s. 30–36.

⁴¹ A. Kamińska-Linderska, *Między Polską a Brandenburgią*, s. 11n; A. Kamińska, *Brandenburg – Prussia and Poland. A Study in Diplomatic History (1669–1672)*, Marburg/Lahn 1983, s. 22–26; A. Kamiński, *Polska a Brandenburgia – Prusy w drugiej połowie XVII wieku. Dzieje polityczne*, Poznań 2002, s. 30–31; Z. Szultka, *Organizacja sejmiku starostwa łęborsko-bytowskiego w latach 1657/1658–1772/1774*, w: *W kręgu badań profesora Stanisława Gierszewskiego*, red. A. Groth, Gdańsk 1995, s. 109–126.

Sytuacja ta pokazywała zmianę funkcji stosunków lennych i prawa lennego jako instrumentu regulującego stosunki polityczne. Prerogatywa monarsza, jaką było sprawowanie zwierzchnictwa nad lennami Rzeczypospolitej, została z czasem całkowicie pozbawiona elementów osobistych, co było tak istotnym czynnikiem istnienia zwłaszcza u początków jego stosowania. Prerogatywa królewska w zakresie zwierzchnictwa lennego pozostała, ale jako umocowanie do wykonywania praw do lenna Rzeczypospolitej, reprezentowanej przez urząd królewski. W dobie jednakże rozwoju stosunków międzynarodowych w XVII, a zwłaszcza w XVIII w., coraz częściej opartych na zupełnie nowych zasadach, w których zaczynała nabierać na znaczeniu kategoria suwerenności państwowej, sposoby ich regulowania instrumentami prawa lennego stanowiąc zaczynały przeżytek, chociażby ze względu na treść stosunków lennych, dostosowanych do warunków istotnych w przeszłości. W drodze zwyczaju stosunki lenne ostały się jednak w praktyce stosunków międzynarodowych, jako instrument ułożenia wzajemnych relacji ustrojowych – ale głównie politycznych, których przedmiotem było terytorium – praktycznie do końca XVIII w. Przykładem była chociażby Kurlandia, której lenny status wobec Rzeczypospolitej zniesiony został dopiero trzecim traktatem rozbiorowym z 1795 r., będąca w zasadzie po 1737 r. sferą wpływów rosyjskich⁴². Rozpatrywanie jednak w Rzeczypospolitej warunków stosowania prerogatywy królewskiej w zakresie zwierzchnictwa lennego zależne było też od siły i zdolności jej wykonywania. Ta bowiem, wobec osłabienia Rzeczypospolitej w XVIII w., a tym samym pomniejszenia znaczenia i pozycji władzy królewskiej była coraz bardziej formalna. Pozostając jedynie zwierzchnictwem nominalnym, politycznie i prawnie stawała się fikcją. Najbardziej znaczącym tego dowodem było wykonywanie zwierzchnictwa lennego nad Lęborkiem i Bytowie, o której to podległości po 1701 r. na dworze pruskim praktycznie zapomniano (choć formalnie je w 1713 i 1740 notyfikowano Rzeczypospolitej). Wskutek niemocy państwa polskiego zwierzchność ta stała się zwykłym zwyczajem, skasowanym zresztą wraz z traktatem rozbiorowym z 1773 r.⁴³, kiedy lenno to ostatecznie włączone zostało do królestwa pruskiego⁴⁴.

⁴² E. Oberländer, *Księstwo Kurlandii*, s. 273.

⁴³ Rzeczpospolita zrzekła się zwierzchnictwa nad Prusami i lennem lęborsko-bytowski dopiero w traktacie rozbiorowym z Prusami z 29 sierpnia 1772 r., ratyfikowanym przez Sejm 30 października 1773. *VL VIII*, s. 16–49.

⁴⁴ A. Kamińska-Linderska, *Między Polską a Brandenburgią*, s. 173–175.

THE KING OF THE COMMONWEALTH AS THE FIEF SUPERIOR

SUMMARY

The main purpose of this paper is to present the place of King of the Commonwealth formed in 1569 as a connection of Kingdom Poland and the Grand Duchy of Lithuania being an organ of the Commonwealth, carrying out the superiority over the territories they were her fiefs. In the paper was presented an evolution of fiefs superiority as a part of public law relations that were in the period of 14.–16. Century, when still existed only Kingdom of Poland, one of prerogatives of Polish King's authority. After 1569, when the Commonwealth was formed, especially after 1573–1576 when were passed and gathered a binding force of law the Henrician Articles, the place of King in political and law system of the Commonwealth changed, what had the influence for the character and range, but also the way of execution the King's superiority over the fiefs, that now from the juridical point of view became a subject of the Commonwealth power. In the following changes of political system of the Commonwealth, the King's actions, performed a role an executive organ, made independently in exceptional situations as it were in the case of Prussian Fief and Lauenburg-Bytow Fief in 1657 need a confirmation of Diet of the Commonwealth. This situation were connected with the change of function of the fief relations and feudal law as an instrument regulated a political relations. The fiefs superiority as a King's prerogative over the fiefs of the Commonwealth was in next time completely taken from personal elements staying as an empower to execution of feudal law of the Commonwealth represented through the kings post. In the age of the development of the international in 17. and especially in 18. Century, the ways of their regulating of instruments of feudal law had began to be a relict, its application was dependent from the power and ability of the subject for his execution. However to weakness of the Commonwealth in 18. Century and decreasing of the role and position of Kings authority, it was more and more only formal. Leaving only a nominal superiority, political and juridical this became purely a fiction.

DER KÖNIG DER UNION POLEN-LITAUEN ALS LEHNSHERR

ZUSAMENFASSUNG

Der Gegenstand der Arbeit ist es, die Position des Königs der Union Polen-Litauen zu erläutern, die 1569 als eine Vereinigung des Königreichs Polen und des Großherzogtums Litauen entstand. In der Arbeit wird der König als ein Organ der Königlichen Republik betrachtet. Durch seine Funktion übte er seine Souveränität über die Gebiete der Union Polen-Litauen aus, die das Lehen bildeten. In der Arbeit präsentiert man die Entwicklung des Lehnswesens als einer Sphäre der öffentlich-rechtlichen Verhältnisse, die vom 14. bis zum 16. Jahrhundert, d.h. während der Existenz der Königlichen Republik, zu einem der Vorrechte des Königs von Polen gehörten. Nach 1569, als die Königliche Republik entstand, und besonders nach 1573-1576, als die Articuli Henriciani verabschiedet wurden und später in Kraft traten, änderte sich die staatsrechtliche Stellung des Königs, was bedeutend den Charakter und Umfang sowie die Art und Weise der Ausübung von königlicher Oberherrschaft über die Lehnsgelände beeinflusste, die der Königlichen Republik unterworfen wurden. Infolge der fortschreitenden Veränderungen des politischen Systems in der Königlichen Republik forderten die

Entscheidungen des Königs, der die Rolle des Vollzugsorgans erfüllte, die Zustimmung des Sejms der polnischen Krone. Es ist die Rede von Entscheidungen des Königs, die in außergewöhnlichen Umständen getroffen wurden, wie im Falle des preußischen Lehens oder wie bei den Landen Lauenburg und Bütow, die im Jahre 1657 zum polnischen Lehen wurden. Diese Situation zeigte, wie sich die Funktion des Lehnswesens und des Lehnrechts veränderte. Das Lehnwesen und –Recht fungierten als Instrument zur Regulierung der politischen Beziehungen. Das Prärogativ des Monarchen war es, die Oberherrschaft über die Lehen der Königlichen Republik auszuüben. Dieses Vorrecht wurde im Laufe der Zeit von persönlichen Elementen völlig abgegrenzt und blieb als Vollmacht für das Ausüben der Rechte auf die Lehen der polnischen Krone, die durch das königliche Amt vertreten war. In der Zeit der Entwicklung von internationalen Beziehungen im 17. Jh. und vor allem im 18. Jh. war jedoch die Art und Weise, das Lehnswesen mit rechtlichen Mitteln zu regulieren, nicht mehr zeitgemäß. Vieles hingte von der Stärke und Fähigkeit des Subjekts ab, das an der Macht war. Angesichts der Schwächung der Königlichen Republik im 18. Jh. und infolge der abnehmenden Bedeutung und sinkenden königlichen Autorität wurden die Vorrechte des Königs immer formeller. Indem sie nur eine nominelle Oberherrschaft darstellten, wurden sie politisch wie rechtlich eine Fiktion.

KRÓL RZECZYPOSPOLITEJ JAKO ZWIERZCHNIK LENNY

STRESZCZENIE

Przedmiotem pracy jest omówienie pozycji króla Rzeczypospolitej powstałej w 1569 r. jako połączenie Królestwa Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego, będącego organem Rzeczypospolitej, wykonującego zwierzchnictwo nad terytoriami stanowiącymi jej lenna. W pracy przedstawiona została ewolucja zwierzchnictwa lennego, jako sfery stosunków publicznoprawnych, należących w okresie XIV–XVI w., a więc w okresie istnienia jeszcze Królestwa Polskiego, do jednej z prerogatyw władzy króla polskiego. Po 1569 r., kiedy powstała Rzeczypospolita, a zwłaszcza po 1573–1576 r., gdy przyjęto, a następnie nabrały mocy obowiązującej Artykuły henrykowskie, pozycja prawnoustrojowa króla się zmieniła, co miało wpływ na charakter i zakres, jak też sposób wykonywania królewskiego zwierzchnictwa nad lennami, które stały się przedmiotem władzy Rzeczypospolitej. W postępujących zmianach ustrojowych Rzeczypospolitej, działania króla, pełniącego rolę organu wykonawczego, dokonywane w sytuacjach wyjątkowych samodzielnie, jak w przypadku lenna pruskiego, czy łęborsko-bytowskiego w 1657 r., wymagały zatwierdzenia przez Sejm Rzeczypospolitej. Sytuacja ta pokazywała zmianę funkcji stosunków lennych i prawa lennego jako instrumentu regulującego stosunki polityczne. Prerogatywa monarsza, jaką było sprawowanie zwierzchnictwa nad lennami Rzeczypospolitej, została z czasem całkowicie pozbawiona elementów osobistych, pozostając, jako umocowanie do wykonywania praw do lenna Rzeczypospolitej, reprezentowanej przez urząd królewski. W dobie jednakże rozwoju stosunków międzynarodowych w XVII, a zwłaszcza w XVIII w., sposoby ich regulowania instrumentami prawa lennego stanowić zaczynały przeżytek, którego stosowanie zależne było od siły i zdolności podmiotu do jej wykonywania. Wobec jednak osłabienia Rzeczypospolitej w XVIII w., a tym samym pomniejszenia znaczenia i pozycji władzy królewskiej, była ona coraz bardziej formalna. Pozostając jedynie zwierzchnictwem nominalnym, politycznie i prawnie stawała się fikcją.

BIBLIOGRAFIA

- Biskup M., *Geneza i znaczenie holdu pruskiego 1525 r.*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1975, z. 4, s. 407–424.
- Bues A., *Das Herzogtum Kurland und der Norden der polnisch-litauischen Adelsrepublik im 16. und 17. Jahrhundert. Möglichkeiten von Integration und Autonomie*, Giessen 2011.
- Dolezel S., *Das preußisch-polnische Lehnsverhältnis unter Herzog Albrecht von Preußen (1525–1568)*, Köln 1967.
- Hübner M., *Herzog und Landschaft: Die Verfassung im Herzogtum Kurland bis 1617, w: Das Herzogtum Kurland 1561–1795. Verfassung-Wirtschaft-Gesellschaft*, Hrsg. v. E. Oberländer, I. Misāns, Lüneburg 1993, s. 29–55.
- Kamińska-Linderska A., *Między Polską a Brandenburgią. Sprawa lenna łęborsko-bytowskiego w drugiej połowie XVII w.*, Wrocław 1966.
- Makiłła D., *Między Welawą a Królewcem 1657–1701. Geneza królestwa w Prusach (Königtum in Preußen). Studium historyczno-prawne*, Toruń 1998.
- Makiłła D., *Zniesienie holdu pruskiego. Uwolnienie Prus Książęcych z podległości lennej wobec Rzeczypospolitej w latach 1657–1658*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 23, 2016, s. 139–151.
- Maleczyńska E., *Książęce lenno mazowieckie (1351–1526)*, Lwów 1929.
- Oberländer E., *Księstwo Kurlandii jako rzeczpospolita szlachecka (1561–1795)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. 45, 1993, z. 1–2, s. 269–281.
- Piawski K., *Holdy pruskie 1525–1740*, „Roczniki Historyczne”, R. 21, 1953, s. 152–157.
- Pociecha W., *Geneza holdu pruskiego*, Gdynia 1937.
- Prochaska A., *Holdy mazowieckie 1386–1430*, Kraków 1904.
- Swobodziński M., *Okoliczności i znaczenie ostatniego aktu renowacji inwestytury w Prusach Książęcych w lutym 1649 roku*, w: *Od traktatu kaliskiego do pokoju oliwskiego. Polsko-krzyżacko-pruskie stosunki dyplomatyczne w latach 1343–1660*, Warszawa 2014, s. 325–332.
- Świeżawski A., *Nadanie ziemi belskiej Siemowitowi IV*, PH, t. 72, 1981, z. 2, s. 269–287.
- Świeżawski A., *Spór o sukcesję mazowiecką 1462–1468*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 72, Łódź 1970, s. 19–34.
- Świeżawski A., *Wcielenie ziemi rawskiej, gostynińskiej i belskiej do Korony (1462)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, Ser. I, Nauki Humanistyczno-Społeczne, 1962, z. 27, s. 35–45.
- Świeżawski A., *Wcielenie ziemi sochaczewskiej do Korony (1476 r.)*, „Przegląd Historyczny”, t. 67, 1976, z. 3, s. 357–368.
- Vetulani A., *Lenno pruskie. Od traktatu krakowskiego do śmierci księcia Albrechta 1525–1568. Studium historyczno-prawne*, Kraków 1930.
- Wachowiak B., *Polsko-brandenburski traktat w Welawie w 1657 roku. Geneza, postanowienia i następstwa*, w: „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, Nr 234, Szczecińskie Studia Historyczne Nr 11, 1998, s. 13–29.
- Wijaczka J., *Traktat welawsko-bydgoski – próba oceny*, w: J. Muszyńska, J. Wijaczka (red.), *Rzeczpospolita w latach Potopu*, Kielce 1996, s. 49–74.